

 Artikkel

Journalistinen etiikka kriisissä

Kiireen ja kilpailun haasteet toimittajien ammatilliselle itsekurille

Artikkeli tarkastelee kriisijournalismin käytäntöjä mediaetiikan näkökulmasta. Tutkimuksen aineisto koostuu Jokelan ja Kauhajoen koulusurmien uutisointiin osallistuneiden journalistien haastatteluista. Tarkastelun keskiössä on kysymys siitä, millaisia uusia haasteita siirtymä deadline-maailmasta online-aikaan asettaa journalismin etiikalle. Samalla artikkeli avaa näkökulmaa siihen, miten verkko ja mediatalojen keskinäisen kilpailun kasvu vaikuttavat koko uutisprosessiin. Erityisen kiinnostuksen kohteena on, kuinka toimittajat oikeuttavat ja perustelevat valintojaan ja toimintaansa ja millaisia eettisiä asenteita he vastauksissaan ilmentävät.

AVAINSANAT: journalismin etiikka, kriisijournalismi, journalistiset käytännöt

Jokelan ja Kauhajoen koulusurmat olivat suomalaisittain monin tavoin poikkeuksellisia uutistapahtumia. Jokela oli kokoluokassaan ensimmäinen uutistapahtuma, jossa kaikki valtakunnalliset uutisvälineet ottivat toden teolla toisistaan mittaa verkossa. Median keskinäisen kilpailun kiristyminen näkyi muun muassa siinä, että tapahtumapaikalla oli aiempaa enemmän viestimiä, jotka tarvitsivat alati päivitettävää materiaalia verkkosivujaan varten. Koska Jokela sijaitsee lähellä pääkaupunkiseutua ja ampumavälikohtaus sai alkunsa keskellä päivää, paikalla oli enemmän tiedotusvälineiden edustajia kuin kenties yhdelläkään aiemmalla onnettomuus- tai rikospaikalla suomalaisessa mediahistoriassa. On myös väitetty, että Jokelan tapauksessa koko suomalainen media otti harppauksen sensaatiolehtimäisempään suuntaan.

Journalismin etiikan näkökulmasta Jokelan tapaus oli erityinen ennen muuta siksi, että se herätti poikkeuksellista julkista keskustelua median toimintatavoista. Keskustelu sai alkunsa paikallisten nuorten kirjoittamasta, tiedotusvälineille suunnatusta avoimesta kirjeestä, jossa nuoret tahtoivat ”tuoda esille pettymyksensä tiedotusvälineiden toimintaan” ja nostaa esiin kysymyksen siitä, ”mikä on sopivaa toimintaa järkyttävässä tilanteessa”¹. Tutkimuksen näkökulmasta adressin arvo on ennen kaikkea siinä, että se pakotti tiedotusvälineet perustelevaan toimintaperiaatteitaan julkisesti ja pohtimaan alan eettisiä ongelmakohtia ammattikunnan sisällä. Poikkeuksellista nuorten kritiikissä oli myös sen kohdistuminen journalistiseen prosessiin – siihen miten tiedotusvälineiden edustajat käyttäytyivät kriisiapaikalla tietoa hankkiessaan – eikä lopputulokseen, jonka perusteella tiedotusvälineiden toimintaa yleensä arvostellaan.

Tässä artikkelissa tarkastelen muun muassa sitä, millaisten eettisten kysymysten eteen journalistit joutuivat Jokelassa ja Kauhajoella ja kuinka he perustelivat valintojaan. Artikkelin otsikolla on kaksoismerkitys. Ensinnäkin tarkastelen journalismin etiikkaa *kriisitilanteessa*. Toiseksi tavoitteena on pohtia, ovatko uutistyön eettiset periaatteet yleisemmin ottaen jollakin tavalla *kriisiytymässä* työn taloudellisten ja teknisten reunaehtojen muuttuessa.

Eettisten valintojen tarkastelussa on syytä erottaa toisistaan kaksi uutisprosessin vaihetta, jotka molemmat edellyttivät eettistä harkintaa: tiedonhankinta ja julkaisupäätökset. Tiedonkeruun osalta keskeinen kysymys oli, miten median tulisi toimia, jottei se lisäisi omalla toiminnallaan tragedian osallisten kärsimystä. Jokelan jälkipyykissä keskeiseksi nousi kysymys siitä, ketä ylipäättään voi haastatella kriisitilanteessa. Tulisiko silminnäkijöitä lähestyä lainkaan tilanteen ollessa vielä kesken? Onko alaikäisten haastatteleminen sallittua? Saako surutaloihin mennä, ja miten surevia ystäviä ja naapureita tulisi kohdella? Pohdintaa aiheutti myös, miten lähestyä ihmisiä, jotka saattavat olla sokissa, ja mitä heiltä voi kysyä – onko pitäydyttävä faktoissa vai voiko silminnäkijöitä pyytää kertomaan myös kokemuksistaan ja tunteistaan?

Julkaisupäätöksiä tehtäessä selvästi vaikeimmat valinnat liittyivät epävarman tiedon julkaisemiseen kiireisessä uutistilanteessa sekä erityisesti kysymykseen siitä, miten median tulisi suhtautua ampujan itsensä tuottaman materiaalin käyttöön uutisten raaka-aineena. Jokelan ja Kauhajoen tapaukset toivatkin toimitusten pohdittavaksi myös joukon itse koulusurmailmiöön kytkeytyviä eettisiä kysymyksiä, jotka liittyvät etenkin internetiin tietolähteenä ja julkaisukanavana.

Tutkimusaineistoni koostuu kaikkiaan 35 itse tekemästani teemahaastattelusta, joista kaksi kolmasosaa liittyy Jokelan tapaukseen ja loput Kauhajoen tragediaan.² Konkreettisiin tapauksiin liittyvä haastattelututkimus tarjoaa keinon tarkastella nykypäivän journalismin eettisiä haasteita ja ongelmakohtia arkityön tasolla. Tämä on tarpeen, sillä journalismin etiikan tutkimus jää liian usein abstraktien moraaliperiaatteiden erittelyksi vailla linkkiä arkipäivän valintoihin. Toimittajien itsereflektiota tarkasteltaessa on kuitenkin muistettava, ettei haastattelututkimuksella välttämättä päästä käsiksi *todellisiin* eettisiin harkintaprosesseihin, vaan kyse on aina jossain määrin jälkikäteiskonstruktioista. Ensinnäkin on otettava huomioon tarkastelun ajallinen ulottuvuus: osaa tässä artikkelissa käsitellyistä eettisistä kysymyksistä pohdittiin toki jo uutisprosessien intensiivisimmän vaiheen aikana, mutta moni kysymys on noussut esiin vasta jälkikäteen. Jossain määrin kyse onkin väistämättä siitä, että jo tehdyille ratkaisuille etsitään jälkepäin oikeutetuilta tuntuvia perusteita.

Toiseksi on huomioitava, että tutkimukseen osallistuneet toimittajat arvioivat ja selittivät omaa toimintaansa mediaan kohdistuneesta arvostelusta tietoisina ja siltä puolustautuen. Vaikka nuorten mediakritiikkiä on syytä pitää monin osin erittäinkin aiheellisena, Jokelan adressi ei ole sellaisenaan tutkimuksen lähtökohta. Kuten kriitikkiltä puolustautuvat toimittajat itse toistuvasti toivat esiin, monet mediaan kohdistetuista syytöksistä jäivät yksilöimättä eikä kaikkein rankimpien väitteiden todenperäisyyttä ole pystytty selvittämään tyhjentävästi jälkikäteen. Monet mediatilat ilmoittivatkin tuoreeltaan, etteivät ne tunnistaneet itseään syytöksistä. Osa toimittajista suhtautui arvosteluun avoimen torjuvasti, toiset taas pitivät kritiikkiä nuorten sinällään ymmärrettävänä surutyönä. Adressi oli kuitenkin tärkeä keskustelunavaus, jota ilman moni ammattieettisesti tärkeä kysymys olisi jäänyt käsittelemättä. Julkisen jälkipyykin takia aihetta on mielekästä tutkia myös journalismin etiikan näkökulmasta.

Seuraavassa tarkastelen aluksi sitä, miten koulusurmautisointiin osallistuneet toimittajat arvioivat eettisiä valintojaan. Karkeasti jaotellen ratkaisuja perusteltiin kahdella tavalla: Yhtäältä toimittajat pyrkivät oikeuttamaan toimintaansa vetoamalla journalismin *arvoihin ja ideaaleihin* ja ennen muuta median yhteiskunnalliseen tehtävään tiedonvälittäjänä ja -tulkitsijana. Toisaalta toimintaa perusteltiin myös viitaten journalismin *käytäntöihin*, toimintakulttuurin sisäisiin lainalaisuuksiin ja eritoten uutiskilpailun ja aikapaineen työlle asettamiin reunaehtoihin. Tämä jaottelu on keskeinen artikkelin jäsenyyksen kannalta. Tarkastelen edellä mainittuja legitimoitistrategioita ensin erikseen ja kohdennan sitten huomion siihen, miten journalististen ydinarvojen ja ammatillisten vaatimusten välinen jännite näkyy nykypäivän uutisjournalismissa. Artikkelin keskeinen kysymys on, miten kasvava kiire ja kilpailu näkyvät uutistyön eetoksessa. Lopuksi arvioin lähemmin journalismin eettisiä ideologioita ja sitä, miten nämä vaikuttavat ammatillisista arvoista käytyyn keskusteluun.

Journalismin yhteiskunnalliset tehtävät kriisissä

Etenkin uutisoinnin alkuvaiheessa journalismin merkittävimmäksi tehtäväksi määriteltiin *tiedon hankkiminen ja välittäminen*, jonka rinnalla kaikkea muuta pidettiin toissijaisena. Suurin osa paikan päällä olleista toimittajista ei yksinkertaisesti nähty kriisin alkuvaiheen toimintatavoille varteenotettavia vaihtoehtoja; tiedonvälitystehtävän täyttämiseksi silminnäkijöitä oli haastateltava, tietyt valokuvat oli otettava ja kysymykset esitettävä. Useimmat sanoivatkin, etteivät toimisi merkittävästi toisin, jos joutuisivat samaan tilanteeseen uudelleen.

Jokelan jälkeen tiedotusvälineet vastasivat niihin kohdistuneeseen arvosteluun vöyryttämällä vastuuta poliisille, joka ei pystynyt tarjoamaan tietoa riittävän nopeasti. Koska ensimmäinen tiedotustilaisuus järjestettiin Jokelassa vasta lähes kuusi tuntia ampumisen alkamisen jälkeen, toimittajien oli oman näkemyksensä mukaan pakko lähestyä kriisin kokeneita nuoria saadakseen selville, mitä oli tapahtunut. Aiemmissa tutkimuksissa on todettu, että virallisen tiedon puute saattaa lisätä epäasiallisten tiedonhankintakeinojen käyttöä kriisitilanteissa, koska osa mediasta pyrkii saamaan tietoa keinolla millä hyvänsä (Berrington & Jemphrey 2003, 234). Jokelan jälkeen käydyssä keskustelussa vähälle huomiolle jäi kuitenkin, että poliisin hidas tiedotus vaikutti journalistien toimintaan vain ensimmäisinä tunteina. Konfliktit paikallisen nuorison kanssa taas puhkesivat päiviä myöhemmin, jolloin osallisten lähestymistä ei voitu enää perustella suuren yleisön välittömällä tiedontarpeella. On myös epätodennäköistä, että sivulliset olisi jätetty kokonaan rauhaan, vaikka virallista tietoa olisi ollut paremmin tarjolla.

Journalismin etiikan näkökulmasta ensimmäinen päivä onkin kriisi- ja onnettomuustilanteissa eräässä mielessä ”helppo”: tällöin uutismedia kokee ensisijaiseksi tehtäväkseen selvittää, mitä oikeastaan on tapahtunut. Sen sijaan seuraavat päivät ovat varsinkin paikalle lähetettyjen toimittajan näkökulmasta vaikeampia, koska faktat on jo kerrottu ja päällimmäisin jäljellä oleva kysymys on: ”Miltä nyt tuntuu?” Tässä vaiheessa myös ylilyöntien riski yleensä kasvaa.

Uutisprosessin myöhemmässä vaiheessa journalistit perustelivat toimintaansa ennen muuta sillä, että journalismin tehtävänä on *prosessoida* tapahtunutta ja auttaa yleisöä *ymmärtämään* tapauksen syitä ja seurauksia. Riegert ja Olsson (2006) ovat

todenneet samansuuntaisesti, että kriisitilanteissa toimittajat kokevat tehtäväkseen palvella myös yleisönsä emotionaalisia tarpeita ja tarjota sille lohtua sekä välineitä traagisten tapahtumien psykologiseen käsittelyyn. Koulusurmautisoinnissa surevien ihmisten kuvaamista ja haastattelemista selitettiin sillä, että ”surulle täytyy saada kasvot”. Journalistien mielestä tragedian vaikutukset oli voitava näyttää, jotta ”ihmiset ymmärtäisivät, ettei kyse ole sarjakuvasta tai videopelistä”. Haastateltavat toivat myös toistuvasti esiin, että ”surukin on faktaa”³.

Sekä kriisijournalismia käsittelevissä tutkimuksissa (esim. Raittila 1996) että mediassa usein esitetty – itsessään monin osin problemaattinen – ajatus mediasta ”kollektiivisen surun” käsittelijänä näyttää lyöneen läpi jopa niin, että yhteisen surun prosessointia pidetään tärkeämpänä kuin yksityisen surun kunnioittamista. Viime kädessä silminnäkijöiden lähestymiseen liittyvä eettinen ongelma kiteytyykin kysymykseen siitä, asetetaanko kriisitilanteessa etusijalle suuren yleisön vai uutisoinnin kohteena olevien ihmisten ja yhteisön tarpeet. Yleisön palvelu -tehtävään vetoaminen voidaan nähdä myös keinona legitimoida aggressiivinen raportointityyli kriisitilanteissa (esim. Sanders 2003, 97; ks. myös Deuze 2005, 447).

Jälkikäteen julkisuudessa keskusteltiin siitä, missä määrin valtamedian tulisi antaa julkisuutta koulusurmaajille, joiden yhtenä tavoitteena näyttäisi olevan mahdollisimman mittava mediahuomio. Jokelan tapauksessa valtakunnalliset välineet käyttivät uutisissaan runsaasti ampujan videoita tai niiltä kaapattua kuvamateriaalia, ja useimmat uutisvälineet tarjosivat myös vähintäänkin linkin videoihin verkkosivuilleen. Julkista keskustelua herätti erityisesti Helsingin Sanomien ratkaisu ottaa materiaali omalle palvelimelleen, mistä se oli löydettävissä vielä päiviä sen jälkeen, kun se oli poistettu YouTubesta. Vaikka mediatilat eivät myöntäneet käyttäneensä ampujan materiaalia harkitsemattomasti, moni niistä teki kielteisen yleisöpalautteen takia Kauhajoki-uutisoinnissaan korjausliikkeen selvästi pidättyväisempään suuntaan. Kaiken kaikkiaan verkkoon liittyviä vastuukysymyksiä pohdittiin varsinkin ensimmäistä koulusurmatapausta uutisoitaessa suhteellisen vähän.

Videoiden julkaisemista perusteltiin yleisesti sillä, että ne auttoivat yleisöä ”ymmärtämään ampujan motiiveja” ja paljastivat ”olennaisia piirteitä tämän persoonallisuudesta” osoittamalla, että ampuja toimi ”kylmäverisesti” ja ”suunnitelmallisesti” eikä esimerkiksi ollut saanut ”äkillistä hermomorahdusta”. Videoiden näyttämässä ei nähty ongelmaa, koska niiden katsottiin olevan ”olennainen osa kouluampumisilmiötä”. Kauhajoen tapauksessa videoiden esittämistä perusteltiin myös sillä, että ne ”auttoivat arvioimaan ampujan aseluvan pois ottamista harkinnan poliisin toimintaa”. Tätä näkemystä heijastelee myös Julkisen sanan neuvoston ratkaisu (JSN 3988/4/08), jonka mukaan Nelosen uutiset ei rikkonut hyvää journalistista tapaa näyttäessään Kauhajoen ampujan internetiin tallentamia videoita editoimattomina versioina uutislähetyksessään. Perustelussa todettiin muun muassa, että videot ”toivat ihmisille olennaista tietoa kokonaisuuden hallintaan”.

Useimpien toimittajien mielestä toteuttamattomat koulu-uhkaukset tulisi jättää uutisoimatta, koska ne aiheuttavat turhaa paniikkia ja saattavat kannustaa uusiin uhkauksiin⁴ (vrt. Kostinsky ym. 1999). Vakavan rikoksen tekijän kasvojen julkaisemista taas on pidetty mediassa eräänlaisena häpeärangaistuksena, eikä koulusurmautisoinnissa erään toimittajan sanoin ”ymmärretty vielä kunnolla, että asia kääntyykin pääläelleen, koska tekijät nimenomaan haluavat sitä”. Yksittäisistä journalistisista ratkaisuista eniten kritiikkiä kollegoilta sai Helsingin Sanomien päätös laittaa Kauha-

joen ampujan kuva etusivulle, sillä tämä tulkittiin eräänlaiseksi kunnianosoitukseksi tekijälle. Koulusurmien uutisointia pienemmällä volyymilla ei silti pidetty yleisesti ottaen realistisena tai edes toivottavana vaihtoehtona.

Jos jossain päin Suomea surmataa kymmenen ihmistä [---] niin eiväthän viestimet voi olla siitä kertomatta ja sitä tilannetta analysoimatta. Silloin me jätetään meidän perustehtävä tekemättä. [---] Vaikeista asioista täytyy voida puhua. [---] Se paha ei poistu vaikenemalla. [---] Media tarjoaa kuitenkin useimmiten työkaluja ymmärtää tätä ilmiötä, toisin kun esimerkiksi verkko, [---] jossa nimenomaan tämän tyyppiset vinoutuneet vertaisryhmät ja muut tukevat toisiaan. [Esimies, K]

Osa toimittajista katsoi, ettei journalismin tehtävänä ole ”rikosten ehkäisy vaan juttujen tekeminen”. Suurin osa kuitenkin korosti, että medialla on velvollisuus myös ravistella yhteiskuntaa, jotta vastaavilta tapauksilta vältyttäisiin tulevaisuudessa. Tätä voidaan pitää merkinä eräänlaisesta missiojournalismista.

Sehän on kuitenkin ikään kuin se ainoa mahdollinen keino estää sen uudelleen tapahtuminen, että ihmiset tajuaisivat, kuinka kamalaa tämä on. [Toimittaja, K]

Jotain vikaa tässä yhteiskunnassa on, ja jos ei sitä nosteta isosti framille, ehkä jopa vähän shokeeratakina ihmisiä, niin me ei ikinä päästä tässä keskustelussa eteenpäin. [Esimies, K]

Ihmiset pitää saada huomaamaan omasta Matistaan, mitä sille kuuluu. [Esimies, K]

Pitkällä aikajänteellä median keskeisenä tehtävänä nähtiin *vallan vahtikoirana toimiminen* ja vastuun vaatiminen päättäjiltä. Kiinnostavaa on, että tässä tehtävässä tiedotusvälineiden katsottiin ainakin osin epäonnistuneen. Vaikka medialat eivät tunnustaneet pitävänsä itseensä kohdistunutta arvostelua aiheellisena, ulkopuolisella kritiikillä oli selvästi vaikutusta journalistiseen toimintaan. Muutama haastateltava totesikin, että kansalaiskritiikki vaikuttaa toimituskäytäntöihin ”enemmän kuin ehkä ääneen myönnetään”. Ulkopuolisen kritiikin voimistuessa tiedotusvälineet päättivät lähes yhtäaikaisesti vetäytyä Jokelasta. Osa toimittajista katsoi, että uutisointi oli ylivarovaista, koska kielteisten yleisöreaktioiden pelossa media sensuroi tarpeettomasti itseään eikä aiheesta enää uskallettu tai haluttu kirjoittaa. Joidenkin mielestä Jokelasta muodostui medialle suoranaisten tabu. Toiset taas arvelivat, että asia osin tahattomasti ”katosi tutkasta”, koska tilannetta haluttiin rauhoittaa.

Kun sieltä oli tullut lokaa niin paljon, niin sitten ajateltiin, että ei se ihan niin merkittävä asia ole, että ei nyt jaksa ihan tahallaan verta kaivaa enää nenästä. [Esimies, K]

Kun meidän tietoon on [---] tullut, että meihin suhtaudutaan aika voimakkaasti siellä, niin ei me nyt provosoimaan lähdetä, vaan päinvastoin ollaan hienotunteisempia, mitä oltaisiin osattu olla ilman tämmöstä episodina. [Esimies, K]

Osa toimittajista piti ulkopuolisen kritiikin edessä taipumista huolestuttavana kahdestakin syystä. Ensinnäkin tämän koettiin olevan ristiriidassa journalismin itse-

näisyyteen ja riippumattomuuteen liittyvien ihanteiden kanssa. Joidenkin mielestä media antoi näin ”liikaa valtaa sellaisille, jotka kritisoivat mediaa tietämättä sen toimintatavoista mitään”. Toiseksi osa toimittajista katsoi, että vaietessaan Jokelasta media laiminlöi roolinsa yhteiskunnallisen keskustelun virittäjänä ja jätti monien tärkeiden kysymysten pohdiskelun puolitiehen. Samalla se unohti valvoa, että poliitikot pitävät lupauksensa muun muassa mielenterveystyön tukemisesta ja aselakien tiukentamisesta.

Jos me oltais oltu räyhäkkäämpiä, niin kuin pitäis olla, niin ehkä ne [valtiovallan toimenpiteet] olisi edenneet jonkin verran pidemmälle. Olisko se estänyt tota [Kauhajoen tapausta], en tiedä – ehkä, ehkä ei – mutta se jätettiin se asian seuraaminen kaikilta osin vähän liian heikolle. [Esimies, K]

Kyllä se oli meillä vähintään yhtä iso virhe, kuin moni muu Jokela-uutisoinnissa tapahtuneista virheistä, että me sitten sen jälkeen unohdetaan koko asia [---] ettei seurata asioiden etenemistä [---] ettei ne vaan jää johonkin taas yhteiskunnan rattaisiin pyörimään. [Esimies, K]

Julkisuudessakin esitetty itsekritiikki voidaan tulkita osin median pyrkimykseksi oikeuttaa etukäteen Kauhajoki-uutisointiaan. Samalla toimittajat saivat tilaisuuden muistuttaa yleisöä siitä, että tiedotusvälineillä on paitsi oikeus, myös velvollisuus kertoa ikävistäkin tapahtumista ja että median sanavapauden rajoittaminen koituu viime kädessä koko yhteiskunnan tappioksi. Toisaalta on syytä uskoa, että kyse oli myös aidosta itsekritiikistä. Alistuminen ulkopuolisen kritiikin edessä kolahti nimitäin journalismin itsetunnon kannalta kaikkein pyhimpään: ajatukseen riippumattomasta tiedonvälityksestä ja sen välttämättömyydestä demokratian toiminnan kannalta.

Kilpailun eetos uutistyössä

Viestinnän tutkimuksessa on puhuttu paljon siitä, miten tiedotusvälineiden keskinäisen kilpailun kiristyminen vaikuttaa median tuotantoprosesseihin, uutisorganisaation johtamiseen ja journalistiseen kulttuuriin (esim. Deuze 2003, 216). Suomalaisen uutisvälineiden siirtyminen verkkoon on ollut hidas, asteittainen prosessi, joka on saanut alkunsa jo 1990-luvun puolivälissä. Kilpailun näkökulmasta tilanne oli kuitenkin muuttunut ratkaisevasti Jokelan tapahtumia edeltävän vuoden aikana pitkälti siksi, että molemmat kotimaiset iltapäivälehdet olivat panostaneet voimakkaasti internetuutisointiinsa ja olivat näin valmiita haastamaan muut verkossa. Vaikka eritoten sähköiset välineet ovatkin tottuneet nopeaan julkaisurytmiin, verkon vuoksi kaikki viestimet olivat nyt uudella tavalla samalla viivalla, mikä vaikutti kaikkien toimintaan ja aikatauluihin.

Verkkokilpailun kiihtymisen vaikutukset olivat havaittavissa selvästi sekä kentällä että toimituksissa. Erityisesti Jokelassa verkkouutisoinnin paine näkyi siten, että läsnä oli selvästi enemmän tiedotusvälineitä, jotka tarvitsivat sekä entistä nopeammin että aiempaa enemmän päivitettävää materiaalia internetsivujaan varten. Toimituksissa taas uudenlaisen julkaisurytmin ilmeisin seuraus oli, että julkaisupäätöksiä tehtiin

entistä nopeammassa aikataulussa. Varsinkin paikan päälle lähetettyjen toimittajien kokemukset kilpailun ilmapiiristä vaihtelivat: yksi koki, ettei ”tilanne totisesti tuonut ammattikunnan solidaarisuutta esiin”, toinen taas arveli, että kilpailupaineet kenties tuntuivat kotitoimituksessa mutta eivät niinkään kentällä. Osaltaan kenttätoimittajien kilpailuviettiä saattoi vähentää se, etteivät nämä kokeneet olevansa *henkilökoh- taisesti* vastuussa siitä, että kilpailijat voitetaan verkossa.

Kun mä olen siellä paikan päällä, niin en mä mieti takaraivossani, että nyt me ollaan netissä kaikkein parhaimpia. [Toimittaja, J]

Kun ei mulla ollut mitään vastuuta, että nyt mä kirjoitan sen niin, että se on ensimmäisenä netissä tai muuta. [Toimittaja, J]

Kotitoimituksissa oli sitä vastoin kova paine julkaista mahdollisimman paljon mahdollisimman nopeasti. Etenkin uutisoinnin intensiivisen alkuvaiheen aikana yksi eniten keskustelua herättäneistä kysymyksistä oli, uskalletaanko vahvistamatonta tietoa esimerkiksi uhrien lukumäärästä ja ampujan henkilöllisyydestä kertoa julkisuuteen. Virheriskiін suhtauduttiin äärimmäisen vakavasti, sillä tämän pelättiin vaikuttavan välineen luotettavuuteen yleisön silmissä. Yhtenä vakavimmista lipsahduksista voitaneen pitää, että Nelosen uutisten verkkosivuilla oli useita tunteja yleisövinkin perusteella löytynyt, Jokelan ampujaan virheellisesti yhdistetty video, jossa asiaan mitenkään liittymätön aseharrastaja esitteli pistoolia kotonaan.

Periaatteen tasolla kaikki korostivat tarkkuuden merkitystä, mutta moni haastateltavista oli myös valmis myöntämään, että käytännössä nopeuden vaatimus hallitsee yhä enemmän uutistyötä. Verkkokilpailun vaikutus näkyi toimituksissa myös siten, että kilpailijoiden edesottamuksia pidettiin tietoisesti tavallista tarkemmin silmällä. Ennen kaikkea naapurin sivuilta etsittiin viimeisimpiä yksityiskohtia, mutta joissakin tapauksissa myös moraalista tukea tärkeille julkaisupäätöksille.

No mä sanon sulle suoraan, että me viivyteltiin siinä [ampujan kuvien julkaisemisessa] niin kauan, kunnes [---] jotkut muut olivat julkaisseet myöskin kuvia hänestä. [Verkkoesimies, J]

Lopputuloksen perusteella arvioiden yksi koulusurmautisoinnin hätkähdyttävimmistä piirteistä oli sisältöjen samankaltaisuus: samat haastateltavat päätyivät miltei kaikkiin välineisiin kertomaan tarinansa yhä uudestaan, usein miltei samoin sanoin, ja juttukokonaisuudet olivat lähes identtisiä välineestä riippumatta. Aiemmin onnettomuudet olivat iltapäivälehdistön erityisaluetta, mutta koulusurmautisoinnissa uutisista ja yleisön huomiosta kilpaili toden teolla myös muu media. Voisi kuvitella, ettei samojen tietojen ja silminnäkijäläusuntojen toistaminen tuo kenellekään kilpailuetua. Monissa tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että kilpailu pikemminkin lisää median taipumusta laumasieluisuuteen kuin kannustaa etsimään yksilöllisiä juttukulmia (esim. Hamilton 2004, 23). Jälkikäteen toimittajat puolustautuivat vedoten siihen, että mahdollisten haastateltavien joukko oli pieni ja median liikkumatila rajallinen. Tilanteen epävarmuus näytti kuitenkin ruokkivan toimittajien turvallisuushakuisuutta ja taipumusta seurata toisiaan.

Jossain vaiheessa tuli vähän semmoinen riittämättömyyden tunne, että olenko mä nyt oikeassa paikassa, että pitäiskö mun ollakin tuolla? Ja sitten kun näkee jotain kollegoita, jotka on menossa silleen vähän määrätietoisesti johonkin, mulle tuli [tunne], että, hetkinen, kun täällä ei nyt oikeastaan mitään tapahdu, niin pitäiskö mun seurata tota? [Kuvaaja, J]

Mun näkemyksen mukaan se perustuu sellaseen jonkinlaiseen epävarmuuteen, että koska täällä on kaikki muutkin, niin täällä on ihan varmasti oltava jotain tärkeitä, ja jos mä en ole täällä, niin mä toimin jollain lailla väärin tai oudosti. [...] Se oli semmonen turva, että ollaan siinä missä muutkin. [...] Se on helppo sanoa toimitukseen, että ei täältä saa mitään, että meillä on samaa kuin muillakin. [Toimittaja, K]

Nykyisessä teknologisessa ympäristössään perinteiset mediatalot eivät kisa uutisista vain keskenään, vaan myös uuden median mahdollisuuksia hyödyntävien kansalaisten kanssa. Uusi mediateknologia muokkaa journalistista identiteettiä pakottaen toimittajat muuttamaan käsityksiään perinteisestä tuottaja–kuluttaja-suhteesta ja haastaa journalismille tyypillisen ”me kirjoitamme, te luette” -ajattelun (Deuze 2004,146). Yhdysvaltalaisia koulusurmia tutkinut Kellner (2007) onkin todennut, ettei ensimmäistä versiota kriisiuutisesta kirjoita enää media, vaan tapahtuman osalliset. Suomalaisten koulusurmien uutisoinnissa perinteiset tiedotusvälineet hyödynsivät laajalti kansalaisten verkkoon tuottamaa materiaalia. Varsinkin Jokela-uutisoinnin alkuvaiheessa aktiivisilla kansalaisilla oli merkittävä rooli myös siksi, että useimmat uutisvälineet saivat ensimmäisen tiedon asiasta yleisöviuhkeenä.

Suurin osa tähän tutkimukseen osallistuneista journalisteista kuitenkin kiisti, että perinteisen median ja kansalaisten tuottaman materiaalin välillä olisi suoranaista kilpailuasetelmaa. Moni painotti, että perinteisen journalismin pitää pystyä tarjoamaan ”oikeaa ja luotettavaa tietoa verkossa nopeasti leviävien huhujen ja spekulatioiden vastapainoksi”. Samanaikaisesti haastateltavat kuitenkin korostivat, että paine julkaista epävarmaakin tietoa on suuri juuri siksi, että internetin ja kännyköiden aikakaudella tieto on jo ”tuolla ulkona”. Osa toimittajista suhtautuikin pessimistisesti siihen, mitä merkitystä journalismin etiikalla ylipäätään on tämän päivän mediaympäristössä:

Vähän on toivoton olo, kun toivois kuitenkin, että maailma pysyis kohtuullisen mukavana paikkana, että lehdistöetiikka myös auttais sitä, että mekään ei ihan mitä tahansa ihmisten silmille laiteta. Mutta [...] onko siitä mitään hyötyä enää salata, kun kaikilla mahdollisilla epävirallisilla saiteilla on kaikki mahdolliset tollaset [ampujan materiaalit]? [Toimittaja, K]

Nopeuden vaatimus journalistisena itsestäänselvyytenä

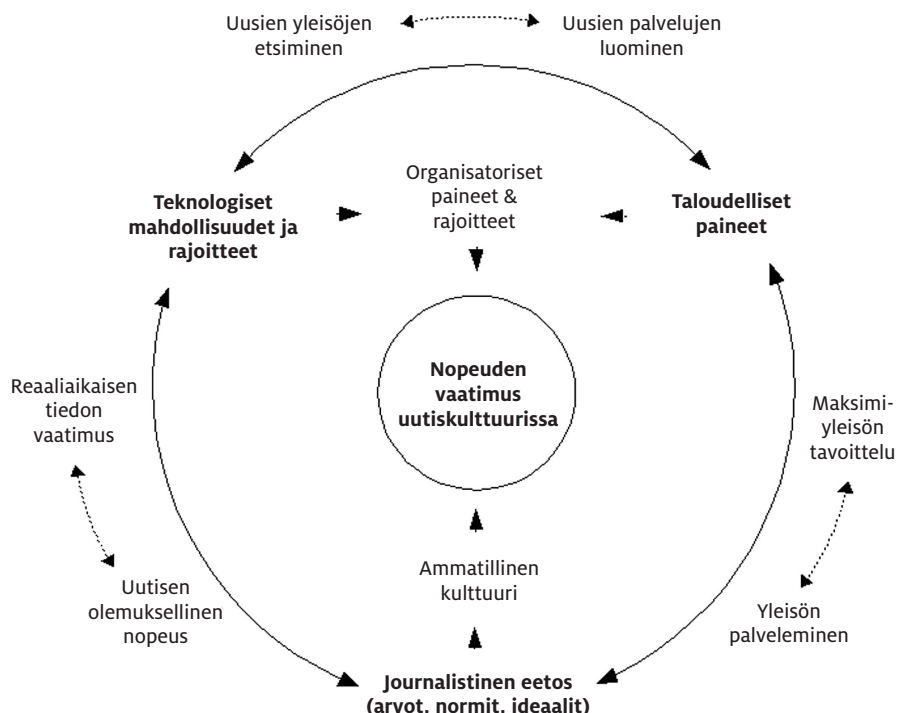
Journalismin tutkimus korostaa usein, miten kaupalliset vaateet ajavat eettisen harkinnan edelle nykyisessä markkinaorientoituneessa mediassa. Koulusurmia mediaspektaakkeleina tarkasteleva Kellner (2007) on todennut, että yhä intensiivisempi kamppailu yleisön huomiosta tuottaa sensaatiohakuista journalismia, jonka päätaivoitteena on saavuttaa mahdollisimman suuri yleisö mahdollisimman pitkäksi aikaa.

Ammatillisten vaatimusten ja -arvojen välinen jännite on noussut vahvasti esiin myös muissa koulusurmien uutisointia käsittelevissä tutkimuksissa (ks. esim. Muschert 2007, 65; Berrington & Jemphrey 2003, 229–242; Jemphrey & Berrington 2000).

Yksi tämän artikkelin keskeisistä väitteistä kuitenkin on, että ristiriita nykypäivän paineiden ja journalismin perinteisten ydinarvojen välillä näyttäisi olevan pienempi kuin usein otaksutaan. Sen sijaan, että käytännöt ja arvot asettuisivat automaattisesti vastakkain, eri tahoilta tulevat paineet vaikuttavat usein pikemminkin samansuuntaisesti. Kaupalliset ja teknologiset vaatimukset eivät myöskään vaikuta suoraan jokapäiväiseen uutistyöhön, vaan ne ilmenevät ikään kuin journalistisen kulttuurin läpi suodattuneina, organisatoristen paineiden taakse kätkeytyen. Näin organisaatiokulttuuri toimii ulkopuolisten paineiden ja ammatillisen eetoksen välissä eräänlaisena sovittavana mekanismina tai venttiilinä, joka tasaa eri suunnista tulevia paineita. Ajan mittaan ”käytännön realiteetit” ovat myös muokanneet journalistisia arvoja siten, että normit ja käytännöt ovat pitkälti sopusoinnussa keskenään.

Oheinen malli (ks. kuvio 1) on yritys selittää, miksi uutiskilpailu ja kasvava nopeuden vaatimus näyttäytyvät journalistisessa kulttuurissa eräänlaisina itsestäänselvyyksinä, joita harvoin kyseenalaistetaan. Kuvion tavoitteena on havainnollistaa, kuinka eri suunnista tulevat paineet vaikuttavat samansuuntaisesti tukien kukin osaltaan ajatusta siitä, että median ensisijaisena tavoitteena on julkaista mahdollisimman paljon mahdollisimman nopeasti – kenties joskus täsmällisyyden tai hienotunteisuuden kustannuksella.

Kuvio 1: Nopeuden vaatimus journalistisessa kulttuurissa.

Kuten Deuze (2005) huomauttaa, *nopeus* voidaan nähdä yhtä aikaa uutistyön keskeisenä arvona ja sen problemaattisena sivutuotteena. Tietynlainen nopeuden vaatimus on aina ollut sisäänrakennettuna uutiskulttuuriin; jo nimikin kertoo, että 'uutisessa' on kyse jostain uudesta ja ajankohtaisesta. Nykypäivän teknisessä ympäristössä nopeus tarkoittaa käytännössä reaaliaikaista raportointia. Tutkimushaastatteluissa journalistit perustelivat nopeuden tarvetta ennen kaikkea sillä, että yleisö osaa jo odottaa ja vaatia välitöntä tiedonvälitystä. Koulusurmautisoinnissa ennätysmäisen korkeiksi kohonneet verkkokävijämäärät tulkittiin merkiksi poikkeuksellisen voimakkaasta tiedontarpeesta.

Tutkimusta varten haastatellut toimittajat toivat toistuvasti esiin, että uutiskilpailu on se realiteetti, jota vasten journalistista suoritusta arvioidaan. Tätä näkemystä heijastelee myös Julkisen sanan neuvoston antama Nelosen uutisten Kauhajoki-uutisointia koskeva ratkaisu (JSN 3988/4/08), jossa todetaan, että "tiedonvälitys on muuttunut lähes reaaliaikaiseksi, ja välineiden välinen kilpailu on koventunut, minkä vuoksi tiedon tarve on valtava". Edelliseen virkkeeseen kiteytyy osuvasti journalistien usein esiin tuoma näkemys siitä, että 1) teknologisen kehityksen ja eritoten tiedonvälityksen reaaliaikaistumisen, 2) medioiden keskinäisen kilpailun kovenemisen ja 3) yleisön tiedontarpeen kasvun välillä olisi väijäämätön looginen yhteys. Argumentin taustalla on ajatus siitä, että ripeään tiedonvälitykseen tottuneella yleisöllä olisi tarpeen lisäksi myös *oikeus* mahdollisimman ajantasaiseen tietoon. Implisiittisesti lausuma antaa niin ikään ymmärtää, että kiristynyt kilpailutilanne ja kiire olisivat eräänlaisia lieventäviä tosideikkoja, joiden valossa tiedotusvälineiden toimintaa on arvioitava.

Usein uutiskilpailu ymmärretään akateemisessakin keskustelussa pelkäsi taloudelliseksi imperatiiviksi, kun taas kilpailun sosiaaliset ja kulttuuriset ulottuvuudet unohtetaan. Nopeudella näyttäisi kuitenkin olevan uutiskulttuurissa myös tietynlaisia itseisarvoja. Muun muassa kriisejä mediarituaalien näkökulmasta tarkastelleet Riegert ja Olsson (2006) ovat tuoneet tärkeällä tavalla esiin, että kilpailulla on keskeinen merkitys myös uutisorganisaation identiteetin muotoutumisessa. Erlichin (1997, 304) mukaan journalistiseen kilpailun eetokseen kuuluu, että "hyvä toimittaja haluaa uutisvoittoja". Kriisitilanteissa kilpailun eetos korostuu, koska näissä tapahtumissa organisaatio "todella testataan". Ensimmäisenä olemisen tarve voidaankin nähdä tärkeänä osana uutisorganisaatioiden itseymmärrystä. (Riegert & Olsson 2006.)

Vaikka journalistit yleisesti perustelevat aikapainettaan yleisön palvelemisella, ajatus uutisvoitoista ja -tappioista liittyy kiistatta myös ammattikunnan keskinäiseen kunnianjakoon. Usein toimittajat arvioivat omaa suoriutumistaan ennen muuta suhteessa muihin journalisteihin. Verkkoympäristössä uutisvoitot jakautuvat yhä pienempiin yksiköihin siten, että jokainen uusi yksityiskohta voidaan nähdä eräänlaisena "miniskuoppina", joka tuo kunniaa julkaisijalleen. Vastaavasti kilpailijan siteeraamista saatetaan pitää takaiskuna. Osa haastatelluista toimittajista tunnustikin, ettei nopeutta tavoitella niinkään yleisön tai myyntilukujen kuin muiden toimittajien vuoksi:

Se, että joku kertoo jonkun neljä minuuttia aikaisemmin, niin kenelle sillä asialla on sitten väliä? Sille lukijalle vai toimittajille niin kun keskenään, että "hehehe, oltiin ekoja"? [---] Se tekee tästä hommasta ainakin meidän vinkkelistä mielenkiintoista – mutta samalla myös [---] ärsyttävää. [Verkkoesimies, J].

Myöskään yleisöluvut eivät ole mediataloille pelkkiä taloudellisia indikaattoreita, vaan niillä voidaan nähdä olevan myös psykologista merkitystä, joka liittyy uutisorganisaatioiden tarpeeseen arvioida itseään ja omaa suoritustaan (Riegert & Olsson 2006). Käytännössä raja yleisön palvelemisen ja massayleisön miellyttämisen välillä on – ja on aina ollutkin – uutistyyössä häilyvä. Arkipäivän tasolla ajatus yleisön palvelemisesta kytkeytyy vahvasti kaupallisiin intresseihin ja uuden teknologian suomiin mahdollisuuksiin (ks. kuvio 1). Journalistisen itseymmärryksen näkökulmasta kyse ei kuitenkaan ole vain sisällöstään tyhjentyneestä argumentista, joka tekee tiedotusvälineistä immuuneja ulkopuoliselle kritiikille. Kuten kaikki muutkin ammattieettiset normit, yleisön palvelun ideaali palvelee samanaikaisesti useaa tarkoitusta: sen lisäksi, että ammatilliset periaatteet ohjaavat käytännön toimintaa, ne auttavat legitimoimaan toimintaa ulkopuolisille ja perustelemaan työn mielekkyyden ammatinharjoittajille itselleen. Kahden viimeksi mainitun tehtävän merkitystä ei ole syytä vähätellä.

Mitä koulusurmatapauksista opittiin?

Vertailuasetelma Jokelan ja Kauhajoen tapahtumien välillä tarjoaa ainakin periaatteessa mahdollisuuden tarkastella, mitä Jokelan jälkipyykistä journalistisesti opittiin. Uutisprosesseina tapauksissa oli paljon samaa, mutta myös useita erottavia tekijöitä.

Jokelassa journalistit saapuivat keskelle kaaosta tilanteen ollessa vielä kesken, eikä uhrien kohtaamiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä välttämättä kiireen ja kilpailun ilmapiirissä ajateltu riittävästi. Kauhajoella toimittajat tiedostivat kriisijournalismin erityisongelmat paremmin, mutta tilannekin oli monessa suhteessa toisenlainen. Lopputuloksen kannalta kenties merkityksellisin ero oli, että Kauhajoki sijaitsee kaukana pääkaupunkiseudulta. Siksi suuri osa mediasta ennätti paikalle useiden tuntien viiveellä, jolloin silminnäkijälausuntoja tai evakuoitokuvia ei ollut enää käytännössä saatavilla. Toisin kuin Jokelassa, Kauhajoella myös poliisin tiedotus oli ripeää, kunta huolehti tiedotusvälineistä tarjoamalla näille työskentelytilat ja lämmintä ruokaa, paikallisten suhtautuminen mediaan oli yleisesti ottaen ystävällistä ja jopa sää oli suotuisampi. Jokelan kritiikki tuoreessa muistissaan toimittajat todennäköisesti myös lähestyivät silminnäkijöitä varovaisemmin – joidenkin esimiesten mielestä jopa liian varovasti. Olosuhteiden erilaisuudesta johtuen on kuitenkin vaikea sanoa, mitä Jokelasta ammattieettisesti opittiin vai opittiinko mitään.

Olishan siellä voinut tulla vahva vastareaktio, jos siellä olis taas höntyillyt toimittajia ees taas kaiken maailman kameroiden kanssa sillon heti alussa, kun siinä oli vielä uhreja.

[Toimittaja, K]

Jos ei siellä olis organisoitu tätä asiaa näin, niin voi olla, että me käytäis nyt taas samaa keskustelua kun käytiin Jokelan kohdalla. [Esimies, K]

Uutisjournalismissa on pitkälti kyse kyvystä käsitellä ennalta odottamatonta odotusten mukaisella tavalla. Vaikka kriisiuutisointi on lähtökohtaisesti vähemmän rutiinoinutunutta kuin arkijournalismi, uutisorganisaatiot pyrkivät selviämään yllättävistäkin tilanteista soveltaen tuttuja tulkinta- ja toimintamalleja, joiden tarvetta kasvava kiire lisää. Kriisitilanteissa toimittajat turvautuvat yhtäältä arkisiin uutisrutiineihin ja toi-

saalta aiemmista kriiseistä saatuihin kokemuksiin, jotka toimivat uudessa tilanteessa eräänlaisina kognitiivisina oikoteinä. Rutiineihin luotetaan, jotta keskenään ristiriitaisen ihanteiden ja vaatimusten aiheuttamat paineet voitaisiin minimoida kriisitilanteessa. Siten journalistiset rutiinit samanaikaisesti sekä ohjaavat työn organisointia että luovat standardeja, joiden perusteella lopputulosta arvioidaan. (Riegert & Olsson 2006; Ekström & Nohrstedt 1996; vrt. myös Berrington & Jemphrey 2003; Killingbeck 2001.)

Useissa kriisijournalismia käsittelevissä tutkimuksissa on todettu, että kiireisessä uutistilanteessa toimittajat ajautuvat herkästi eräänlaiselle ”automaattivaihteelle” (mm. Berrington & Jemphrey 2003). Jokelan tapauksessa ulkopuolinen kritiikki tuntuikin yllättävän tiedotusvälineet nimenomaan siksi, että nämä kokivat tehneensä kriisipaikalla niin sanottua ”normaalaa uutistyötä”, eikä tapahtumapaikalla toimittajien mukaan toimitettu aiemmista kriisitilanteista olennaisesti poikkeavalla tavalla. Se, että media noudatti johdonmukaisesti omaa toimintalogiikkaansa, ei kuitenkaan vielä tarkoita, ettei sen toimintatapojen hyväksyttävyydestä pitäisi keskustella julkisesti.

Tutkimushaastatteluissa kävi ilmi, että Jokelan jälkeen mediatalot olivat kiinnostaneet huomiota ennen muuta toimitusorganisaation hallintaan, käskyvaltasuhteiden selkeyttämiseen ja kenttätöiden parempaan koordinointiin kriisitilanteessa. Sen sijaan syvällisempi pohdiskelu journalismin eettisistä rajoista oli jäänyt joidenkin mielestä turhan vähäiseksi. Osa arvelikin etenkin niin sanotun laatumedian sortuvan tietynlaiseen ylimielisyyteen katsoessaan, etteivät eettiset ongelmat koske niitä.

Nyt me on keskitytty hirveästi vaan tähän organisoitumiseen. [...] Se, mitä mun mielestä meillä pitäisi käydä enemmän, on eettinen keskustelu. [...] Mä luulen, että meidän kohdalla esteenä on, että sitä ei koeta niin tarpeelliseksi, kun ajatellaan, että [oma väline] on uutistoiminnassaan muutenkin eettisempi kuin muut, [...] että meillä on jotenkin sisään leivottu jo tää tämmönen eettisyys, mutta näinhän se ei välttämättä ole. [Esimies, K]

Se mistä mäkin olen haastanut omia esimiehiä Kauhajoen jälkeen on, että meiltä odotetaan kaikki samat tiedot, mitä vaikka iltapäivälehdillä on, mutta sisäsiistein [...] metodein. Ja kun se on vähän mahdotonta. Niitten pitäis paremmin ilmaista [...] että mitkä on sitten ne [...] metodit, mitä käytetään. [Toimittaja, K]

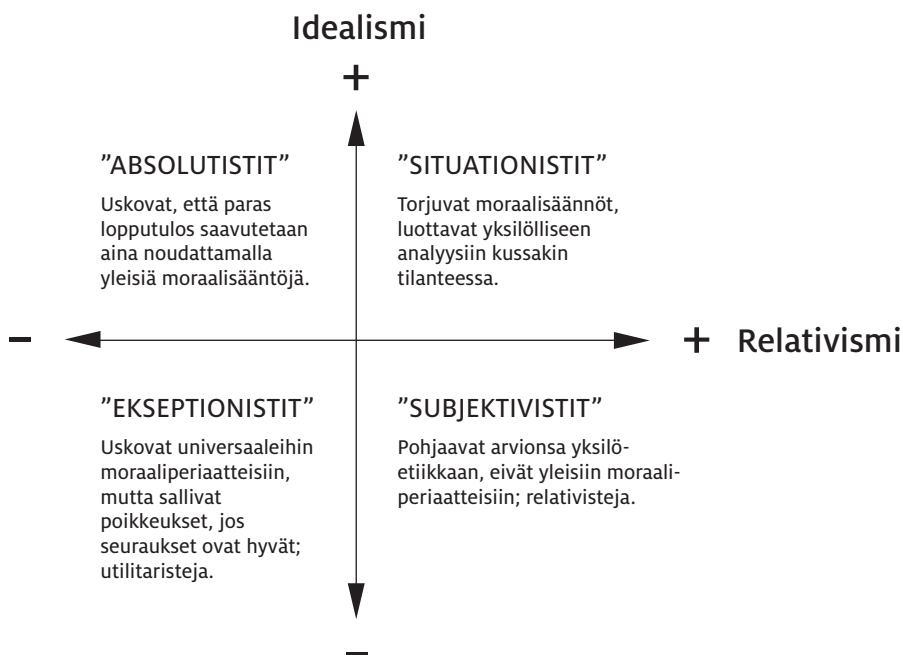
Lopuksi: Journalismin eettisten ideologioiden arviointia

Alussa asetin tavoitteeksi pohtia, millaisia haasteita mediamaiseman muutokset asettavat journalismin etiikalle. Artikkelin keskeinen argumentti on, että nykypäivän paineet ja journalismin ikaikaiset ihanteet vaikuttavat uutistyössä pitkälti samansuuntaisesti. Tämä selittää muun muassa sitä, miksi journalistit harvoin kyseenalaistavat alituista kiirettä arjessaan. Jos uutiskilpailu mielletäisiin pelkäksi ylhäältä pakotetuksi kaupalliseksi projektiksi, uutisvoitoista tuskin kamppailtaisiin yhtä innokkaasti. Journalistien näkemyksen mukaan kyse on kuitenkin jostain lähtökohtaisesti merkittävämmästä kuin mediatalojen välisessä markkinakilpailussa. Ensimmäisenä olemisella on itseisarvoa uutiskulttuurissa, mikä johtuu osaltaan siitä, että nopeuden ja yleisön palvelemisen vaatimukset juontavat journalistisesta arvopohjasta.

Vastaus kysymykseen siitä, onko journalismin etiikka jonkinlaisessa kriisissä, on kahtiajakoinen. Yhtäältä ammattieettisten periaatteiden ja arkikäytäntöjen suhde vaikuttaa olevan itseään korjaava, eikä ristiriita näiden välillä ole välttämättä merkittävästi suurempi kuin ennenkään. Toisaalta eettiselle harkinnalle jää käytännön uutistyössä yhä vähemmän aikaa.

Lopuksi arvioin vielä journalismin eettisten ideologioiden tasolla, miten toimittajat suhtautuvat alansa ammatillisiin normeihin. Ammattikunnan sisäistä arvokeskustelua näyttää vaikeuttavan ennen muuta kaksi tekijää: yhtäältä toimittajien taipumus kiinnittyä tilanne-etiikkaan ja väheksyä yleistettävissä olevien moraalिसääntöjen merkitystä, sekä toisaalta journalismille tyypillinen tapa tarkastella ja ratkaista eettisiä kysymyksiä yksilötasolla kollektiivisen tason sijaan.

Journalistien eettisten asenteiden tarkasteluun hyödyllisen työkalun tarjoaa psykologi Donelson R. Forsythin (1980) hahmottelema eettisten ideologioiden nelikenttä (ks. kuvio 2), jota on hyödyntänyt viestinnän tutkimuksessa ainakin Hanitzsch (2008). Forsythin taksonomia kuvastaa sitä, kuinka yksilöt suhtautuvat ajankohtaisiin moraalikysymyksiin, arvioivat muiden moraalialia ja reagoivat omiin epäonnistumisiinsa. Kuvion vaaka-akseli osoittaa, uskooko yksilö moraalिसääntöjen olevan universaaleja vai suhteellisia (relativismi). Pystyakseli puolestaan kuvastaa sitä, arvioiko ihminen teon hyväksyttävyyttä sen seurausten vai ”oikean toiminnan” perusteella (idealismi).

Kuvio 2: Luokittelu eettisistä ideologioista (Forsyth 1980, 176).

Merkittävä osa tähän tutkimukseen osallistuneista toimittajista oli relativisteja siinä mielessä, että he suhtautuivat torjuvasti yleisiin moraaliperiaatteisiin ja korostivat mieluummin yksilön omantunnon merkitystä. Toinen keskeinen havainto on, että

monet toimittajat olivat taipuvaisia tilanne-eettiseen ajatteluun, jonka mukaan eettisiä ratkaisuja ei voida tehdä abstraktilla tasolla vaan päätösten tulee pohjata aina konkreettisiin tilanteisiin. Näin ajattelevat toimittajat tuomitsivat yritykset yleispätevien normien muotoilusta lähtökohtaisesti hyödyttöminä. Jokelan jälkeen journalistien ammattikunta kävi jonkin verran keskustelua siitä, tarvittaisiinko kriisiuutisointiin omat selkeät pelisääntönsä, jotka koskisivat koko alaa. Muun muassa ammattikunnan yhteisissä *Journalistin ohjeissa* ei oteta erityisesti kantaa siihen, miten kriisitilanteissa tulisi toimia. Toistaiseksi tähän tarpeeseen vastaavat Suomessa vain Dart Centerin (2003) kriisiuutisointiohjeet, jotka suomennettiin Jokelan tapauksen jälkeen. Suuri osa journalisteista suhtautui kuitenkin avoimen epäilevästi siihen, että ainakaan kirjallisilla normeilla ratkaistaisiin uutistyön arkipäiväisiä eettisiä kysymyksiä.

Ne säännöt on aina aika tulkinnanvaraisia. Ikinä ei voida tehdä semmosta säännöstöä, joka kirjaimellisesti pätyisi kaikkeen. [Toimittaja, K]

Me voidaan luoda vaikka minkälainen säännöstö ja minkälaiset normit, [---] että miten tiettyssä tilanteessa uutisoidaan, [---] millä me vältetään seuraava tällainen, [---] mutta silti se tilanteen poikkeuksellisuus ratkaisee aina. [---] Se tilanne on aina ainutlaatuinen, siihen ei koskaan pystytä valmistautumaan aukottomasti. [---] Ja kuitenkin ne ratkaisut tekee aina se yksittäinen toimittaja. [Toimittaja, K]

Osa toimittajista suhtautui myönteisemmin erityisesti uutistalojen omien ohjeistusten täsmentämiseen. Koulusurmatapausten yhteydessä useat uutistalot ilmoittivatkin muokanneensa toimituksen työohjeita muun muassa uhrien kohtaamisen ja alaikäisten haastattelemisen osalta. Useimmat haastateltavat kuitenkin korostivat, etteivät ohjeet saisi olla kiveen hakattuja sääntöjä, vaan niihin tulisi voida tehdä poikkeuksia tilanteen niin vaatiessa. Tätä kantaa edustavat journalistit katsoivat, että yleistettävissä olevat eettiset periaatteet ovat tarpeen mutta että epätavallisten keinojen käyttö tulisi sallia todella poikkeuksellisissa tapauksissa. MTV3:n toimittajan Kari Lumikeron tsunamijutut, joista tälle myönnettiin Journalistipalkinto vuonna 2005, nousivat haastatteluissa toistuvasti esiin esimerkkinä siitä, että poikkeustilanteissa myös poikkeavat menetelmät on sallittava.

Musta se on hyvä esimerkki se tsunamikeissi [---] ja Lumikero, joka älysi ensimmäisenä mennä sinne paikalle ja haastatteli niitä ihmisiä siellä lentokentällä, ja ne varmaan oli sokissa. Mutta haastatteleamalla niitä ihmisiä se teki kaikille niille uhreille [---] siellä erittäin suuren palveluksen. Että siinä varmaan jopa ihmishenkiä saatettiin pelastaa, että täällä viranomaiset vihdoinkin tajusivat, että hei, siellä todella on iso ongelma. [Esimies, K]

Nykyjournalismi näyttäisi kuitenkin luottavan pitkälti yksilöetiikkaan. Jälkikäteen useimmat toimittajat kertoivat luottaneensa kentällä pitkälti omaan ”intuitioonsa”, ”elämäkokemuksensa”, ”empatiakykyynsä” ja ”terveeseen järkeen”. Esimiesohjaus oli olematonta, mutta sekä toimitusten esimiehet että rivitoimittajat painottivat voimakkaasti toimittajan ”luontaisten” kykyjen merkitystä poikkeuksellisissa tilanteissa, kun taas koulutuksen ja ohjeistuksen merkitystä pidettiin vähäisenä.

Jos ihminen ei vaan osaa lähestyä toista ihmistä semmosessa tilanteessa, sä olet voinut kouluttaa vaikka kuinka paljon, ja siitä ei ole mitään iloa. Ja päinvastoin, jotain ihmistä ei ole tarvinnut kouluttaa ollenkaan, mutta sillä on luontainen kyky [---] lähestyä ja kyky ymmärtää sitä toisen ihmisen tilannetta. [Esimies, J]

Se on mulle jotenkin hirveen luontevaa, että miten siellä kentällä pitää toimia. Se on joku sisäsyntyinen asia, että vaan tavallaan tietää. [Toimittaja, K]

Yksi journalismin perimmäisistä uskomuksista onkin, että journalistinen työ on ennen muuta intuitionvaraista toimintaa, johon ei voi juuri ohjeistuksella vaikuttaa. Tämän uskomuksen mukaisesti toimittajan tärkein eettinen ohjenuora olisi siis luottaa omiin vaistoihinsa ja henkilökohtaiseen moraalinsa oikean ratkaisun löytämiseksi kulloisessakin tilanteessa. Yksilön autonomiaa ja ominaisuuksia korostava näkemys jättää kuitenkin huomioimatta hiljaisten ja usein kyseenalaistamattomien käytäntöjen merkityksen journalistista työtä ohjaavana tekijänä. Usein ”intuitionvaraiseksi” arvioitu toiminta nojaa nimittäin vahvasti juuri journalistisiin rutiineihin.

Osaltaan tästä kertoo se, että tapauksia, joissa toimittajan henkilökohtainen etiikka olisi ollut selvästi ristiriidassa hänen edustamansa uutisvälineen linjan kanssa, tuli ilmi varsin vähän. Suhde voidaankin tulkita kaksisuuntaiseksi: Yhtäältä ihmisillä on taipumus hakeutua töihin välineisiin, joiden toimintatavat he voivat allekirjoittaa. Toisaalta hiljaisena tietona välittyvä ”talon linja” ohjaa yksilöetiikkaa. Tämä näkyi muun muassa siinä, että suurin osa journalisteista tuomitsi ankarasti surutalojen lähestymisen. Sen sijaan ne harvat, jotka olivat näin joutuneet omassa työssään tekemään, eivät näytäneet kärsivän huonosta omastatunnosta, vaan perustelivat asiaa sillä, että tehtävä kuuluu työnkuvaan.

Omalta osaltaan ammattieettistä keskustelua ehkäisi median taipumus määritellä ja ratkaista eettisiä ongelmia yksilötasolla ja kieltäytyä käsittelemästä median kollektiivisesti aiheuttamia ongelmia. Näistä keskusteleminen olisi kuitenkin ollut tärkeää etenkin Jokelan tapahtumien yhteydessä, sillä tragedian osallisten näkökulmasta eniten ahdistusta näytti aiheuttavan nimenomaan median edustajien määrä. Nuoret kuvasivat journalistijoukkoa ”hyeenalaumana” tai ”läpäisemättömänä muurina”, jonka vangiksi he kokivat joutuneensa (Raittila ym. 2008). Todennäköisesti jo median hallitseva läsnäolo olisi itsessään riittänyt aiheuttamaan osallisissa ahdistusta siinäkin tapauksessa, että kaikki paikalla olleet toimittajat ja kuvaajat olisivat käyttäytyneet korrektisti ja hienotunteisesti. Uutisoinnin ylimitoitetuksi koettu volyyymi on myös yksi niistä asioista, joista medialatol saavat yleisöltään eniten palautetta kriisitapauksissa.

Journalistit tiedostivat kyllä median kollektiivisessa mielessä tuottamat ongelmat, mutta tästä huolimatta toimittajat eivät tunteneet olevansa osavastuussa ongelman ratkaisemisesta. Tämä johtui pitkälti siitä, ettei tilanteelle uskottu olevan tehtävissä mitään. Herää kuitenkin kysymys, voitaisiinko medialta edes periaatteellisesti odottaa jonkinlaista kollektiivista vastuunkantoa kriisitilanteissa. Vai voivatko tiedotusvälineet tuudittautua siihen, että ne ovat tehneet voitavansa, kunhan ne huolehtivat omasta toiminnastaan? Lisäksi miettimisen arvoinen kysymys on, mikä rooli *ammattietiikalle* jää, jos käytännön uutistyön eettiset ratkaisut jätetään viime kädessä itseohjautuvien yksilöiden ratkaistaviksi.

Journalismin etiikkaa koskevan keskustelun ja tutkimuksen yleisenä ongelmana on, että arvokysymyksiä pyritään usein tarkastelemaan itsesääntelyjärjestelmän ja amma-

tillisten ideaalien yltäasolla, jolloin kosketuspinta journalismin arkisiin käytäntöihin jää ohueksi. Toisaalta tämän päivän journalistisia käytäntöjä luotaavassa tutkimuksessa eettiset ja moraalifilosofiset kysymykset nousevat harvoin tarkastelun keskiöön. Journalismin arvoista käydyn keskustelun ei kuitenkaan tarvitse olla pelkkää yleispätevien moraaliperiaatteiden kehittelyä, vaan nimenomaan niiden normatiivisten taustaoletusten ja piilevien arvojen erittelyä, jotka – tiedostamatta tai tiedostetusti – ohjaavat arkipäivän journalistisia valintoja. Konkreettisten tapausten tarkastelu tarjoaa tähän väliin. Etu- ja jälkikäteispohdintojen merkitys korostuu erityisesti kriisijournalismissa, sillä todellisiin tapauksiin kytkeytyvät keskustelut auttavat ammattikuntaa valmistautumaan paremmin tulevien tragedioihin. Kiinnittämällä enemmän huomiota automati-soituneisiin toimintamalleihin toimitusprosesseja voidaan myös muokata siten, että ne jättäisivät enemmän tilaa tilannekohtaiselle eettiselle harkinnalle.

Viitteet

- 1 Jokela-adressi: Median toiminta Jokelan ammuskeluvälikohtauksen käsittelyssä. Julkaistu 11.11.2007 klo 21:00. Saatavilla: <http://www.jokela-adressi.fi/> (luettu 15.1.2009). Myöhemmin Jokelan nuoret kokosivat vielä oikeusministeriön tutkijalautakuntaa varten erillisen yhteenedon, johon oli koottu esimerkkejä epäasiallisena pidetystä toiminnasta.
- 2 Tutkimushaastatteluista 22 tein pian Jokelan tapahtumien jälkeen (tammi–maaliskuu 2008) ja 13 Kauhajoen tapauksen jälkeen (syys–marraskuu 2008). Olen esitellyt ensimmäisen haastattelukierroksen tuloksia jo aiemmin Jokela ja koulusurmat mediassa -nimisessä raportissa (Raittila ym. 2008), jonka uutistoimittajien työtä käsittelevä osuus perustuu haastatteluaineistoni analyysiin. Tutkimukseen osallistui seitsemässä valtakunnallisessa uutisvälineessä (Yle, MTV3, Nelonen, STT, Helsingin Sanomat, Ilta-Sanomat, Iltalehti) työskenteleviä journalisteja toimitusorganisaatioiden eri portailla: kenttätoimittajia, kuvaajia, verkkotoimittajia sekä toimituksen ylintä johtoa eli toimituspäälliköitä ja päätoimittajia. Vertailuasetelman vuoksi valitsin toiselle haastattelukierrokselle etupäässä samoja toimittajia, jotka olin tavannut kertaalleen jo Jokela-haastattelujen yhteydessä. Haastatteluaineiston lisäksi tutkimukseni sekundääriaineisto kattaa satoja uutisjuttuja, joita olen käynyt läpi tutkimushaastatteluja varten.
- 3 Tekstin joukossa lainausmerkeissä esitetyt luonnehdinnat ovat suoria poimintoja haastattelupuheesta. Pidempien lainausten perässä J-kirjain viittaa siihen, että haastattelu on tehty Jokelan tapahtumien jälkeen ja K-kirjain siihen, että kyse on Kauhajoen ampumisten jälkeen tehdystä haastattelusta.
- 4 Vuoden 2008 loppuun mennessä poliisin tietoon oli tullut yhteensä lähes 300 koulu-uhkausta, joista noin 80 oli esitetty koulusurmatapausten välisenä aikana ja yli 200 Kauhajoen tapahtumien jälkeen.

Kirjallisuus

- Berrington, Eileen & Jemphrey, Ann (2003). Pressures on the press: Reflections on reporting tragedy. *Journalism* 4: 2, 225–248.
- Dart Center for Journalism & Trauma (2003). *Tragedies @ journalists: A guide for more effective coverage*. Saatavilla: <http://www.dartcenter.org> (luettu 15.1.2009).
- Deuze, Mark (2003). The web and its journalism: Considering the consequences of different types of newsmedia online. *New Media @ Society* 5: 2, 203–230.
- Deuze, Mark (2004). What is multimedia journalism? *Journalism Studies* 5: 2, 139–152.
- Deuze, Mark (2005). What is journalism? *Journalism* 6: 4, 442–464.
- Ehrlich, Matthew (1997). The competitive ethos in television newswork. Teoksessa Berkowitz, Daniel A. (toim.) *The social meaning of news: A text reader*. London: Sage, 301–317.
- Ekström & Nohrsted (1996). *Journalistikens etiska problem*. Stockholm: Rabén Prisma.

- Forsyth, Donelson (1980). A Taxonomy of ethical ideologies. *Journal of Personality and Social Psychology* 39: 1, 175–184.
- Hamilton, James (2006). *All the news that's fit to sell: How the market transforms information into news*. Princeton: Princeton University Press.
- Hanitzsch, Thomas (2007). Deconstructing journalism culture: Towards a universal theory. *Communication Theory* 17: 4, 367–385.
- Jemphrey, Ann & Berrington, Eileen (2000). Surviving the media: Hillsborough, Dunblane and the press. *Journalism Studies* 1: 3, 469–483.
- Kellner, Douglas (2007). Media spectacle and the "Massacre at Virginia Tech". *Fast Capitalism* 3: 1. Saatavilla: www.fastcapitalism.com (luettu 15.1.2009).
- Killingbeck, Donna (2001). The role of television news in the construction of school violence as a "moral panic". *Journal of Criminal Justice and Popular Culture* 8: 3, 186–202.
- Kieran, Matthew (1997). *Media ethics: A philosophical approach*. Westport, Ct: Praeger.
- Kostinsky, Spencer & Bixler, Edward & Kettl, Paul (2001). Threats of school violence in Pennsylvania after media coverage of the Columbine High School massacre: Examining the Role of Imitation. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine* 155: 9, 994–1001.
- Muschert, Glenn W. (2007). Research in School Shootings. *Sociology Compass* 1: 1, 60–80.
- Newman, Katherine (toim.) (2004). *The social roots of school shootings*. New York: Basic Books.
- Raittila, Pentti (1996). *Uutinen Estonia*. Tampere: Tampere University Press.
- Raittila, Pentti; Johansson, Katja; Juntunen, Laura & Kangasluoma, Laura; Koljonen, Kari; Kumpu, Ville; Pernu, Ilkka & Väliverronen, Jari (2008). *Jokelan koulusurmat mediassa*. Tampere: Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopisto.
- Riegert, Kristina & Olsson, Eva-Karin (2006). The importance of ritual in crisis journalism. Konferenssipaperi, International Communication Association, Dresden, Saksa, kesäkuu 2006.
- Sanders, Karen (2003). *Ethics @ journalism*. London: Sage.